

SLOVENSKI LITERARNI PREDOR V SVOBODNO DRUŽBO (PRIDOBITVE IN IZGUBE)

Julija A. Sozina

RAN, Institut slavjanovedenija, Moskva

UDK 821.163.6.09"20":008(4)

Sodobna slovenska literatura je zapleten idejno-estetski pojav, ki se pojavlja kot pomemben dejavnik za oblikovanje nacionalne identitete. Je nosilec in varuh nacionalne identitete, čeprav je le-ta neodvisna od tradicije in dogme. Temelji na nujnosti komuniciranja in skuša najti svoje poti v labirintu vprašanj, zato se obrača k notranjemu svetu človeških čustev in misli, raziskuje »arena življenja« in preko človeka prehaja k razumevanju bistva družbenih konfliktov.

slovenska literatura, sodobnost, sprememba duhovnih temeljev, estetska svoboda, evropska kultura

Contemporary Slovene literature is a complex ideological and aesthetic phenomenon, which has survived as a significant factor in forming the national identity. It is a bearer and a protector of this identity, which is free of tradition and dogma. It is based on the needs of communication, tries to find its own way in the maze of questions that reality offers, and so it appeals to the inner world of human feelings and thoughts; it explores the "arena of life" and through man comes to an understanding an essence of social conflicts.

Slovene literature, contemporaneity, change of spiritual foundations, aesthetic freedom, European culture

Sodobno slovensko literaturo si težko predstavljamo kot samostojen pojav, izločen iz družbeno-civilizacijskih procesov, saj je rezultat duhovne ustvarjalnosti različnih posameznikov. Pisateljeva beseda je vezana na ljudi – namenjena je družbi, zato pričakuje ali celo zahteva družben odziv, dvogovor. Pri tem ima pomembno vlogo razvoj esejistike, saj omogoča neposredno komuniciranje s širošo javnostjo, ki je med sodobnimi, že uveljavljenimi pisatelji (D. Jovanović, D. Jančar idr.) precej popularna. Večje nagibanje v smeri komunikacije lahko štejemo za enega od razlogov, zakaj še danes obstaja takšna mešanica literarnih smeri, oblik in načinov. Vsaka novejša formalno-estetska usmerjenost se uredi v neko metodo in se skoraj takoj asimilira med drugimi, svobodnejšimi literarnimi tokovi. Tudi na področju idejno-moralnega jedra sodobne literature se v zadnjem času dogajajo

nepredvidljivi in neobvladljivi procesi, ki so v zadnjih desetletjih močno spremenili duhovne temelje sodobne evropske civilizacije, tako da so zastavili vprašanja postulatov tradicije, kontinuitete in časovne zaporednosti.

Tri desetletja, s katerimi je časovno omejen predmet raziskav letošnjega simpozija, lahko le pogojno določamo kot razvojno dobo. Prejšnje desetletje (1970–1980) pogosto imenujemo t. i. »svinčeni časi« v družbenem življenju tedanje Jugoslavije. Pojem označuje poraz idej partijskega sistema v federaciji, podobno dogajanje pa je bilo prisotno tudi v drugih socialističnih državah, na primer dogodki »praške spomladi« na Češko-slovaškem in čas »odjuge« v Sovjetski zvezi. Po omenjenih dogodkih je politična kontrola postala trdnejša in agresivnejša, vendar ni več mogla preprečiti prevladujočih načel svobode umetnosti ter na njihovi osnovi razvijajočega

se pluralizma izven politike: v literaturi in v kulturi na sploh. Tedanja literatura trajno in postopoma vzpostavi pred občinstvom moralno-etična vprašanja, čeprav ni kazalo, da je v obstajajoči družbeni realnosti nanje možno najti odgovore. Če je bilo v 70. letih kritično izhodišče skrito, čeprav se je bralo med vrsticami, se je to v 80. letih razkrilo ter postopoma pripravilo družbo k bistvenim spremembam.

V tem času se je pojavil v slovanskih državah (tudi v Sloveniji) postmodernizem in kritično teoretsko opredeljevanje tega pojava. Prej je vsa zgodovina in kultura epohe novega časa temeljila na pojmu »resnica«. Najpomembnejše, kar je prinesel s seboj postmodernizem, je zavrnitev tako imenovanih »velikih zgodb« (Lyotard 1979), osnovnih idej človeštva: Heglove dialektike duha, emancipacije človeške osebnosti, idej progressa, razumevanje znanja kot načina pridobitve vsesplošne sreče ter, če nadaljujemo ta seznam, komunistične ideje, ideje »samoupravne socialistične družbe«, ideje bratstva in enakosti narodov – torej tiste ideje, ki so sestavljale doktrino Socialistične federativne republike Jugoslavije, del katere je bila Slovenija. V postmodernističnem svetovnem modelu namreč ni nobene odločujoče kategorije, kot so »resnica«, »ideal«, »avtoriteta«. Tako se je sodobna slovenska literatura znašla v situaciji postmodernistične brezmejnosti in svobode, obenem pa breizhodnosti in totalne (samo)ironije. Zanimivo je, da je bila slovenska postmoderna, ki se je otrsela jarma mitov predhodne dobe, podobna grenkemu, vendar močnemu in učinkovitemu zdravilu. V času pred osamosvojitvijo je služila polni ideološki in duhovni osvoboditvi, razvoju notranje neodvisnih osebnosti, ki bodo zmogle kasneje postati jedro naroda. Celo provokativen roman Dimitrija Rupla *Levji delež*, 1989, ki ruši obstoječe predstave o narodni tradiciji, bi

lahko razumeli kot eno izmed najbolj nacionalnih del sodobne slovenske literature (Sozina 2007b).

Samozavesten in dosleden razvoj slovenske družbe se spaja z najpomembnejšimi, usodnimi odločitvami, kar je prineslo pisateljem možnost, da premišlujejo in iščejo smisel dejanske resničnosti. Največja zasluga samih pisateljev, ki so postopoma rušili prepovedi in stereotipe, je bila najbolj očitna v prelomnih letih 1990 in 1991. Takrat so se pisatelji izogibali različnim političnim in ideološkim tabujem, vzpostavljali so zgodovinsko pravičnost ter nosili na sebi breme ohranitve nacionalne identitete in samozavesti. Slovenska literatura je opravljala nacionalno funkcijo in se bližala k realizaciji svojega najpomembnejšega cilja – k pridobitvi samostojne države, kar se je leta 1991 tudi zgodilo.

Čas družbenih preobratov ob koncu l. 1980 do začetka l. 1990 v večini držav, ki so pripadale tako imenovanemu »socialističnemu taboru«, je za Slovenijo postal čas pridobitve neodvisnosti, državne samostojnosti in demokratičnih svobod. Usodni prelom v zgodovini države je vplival na značaj literature ter na kulturno-družbeno situacijo v deželi. Slovenska inteligenca je doživela močnejši emocionalni vzpon, kar pa je spremenilo vzdušje same umetnosti. Pred slovenskimi literati so se pojavile drugačne zgodovinske razmere, ki prinašajo določene spremembe v splošno stanje literature.

Dela mnogih slovenskih in tujih literarnih zgodovinarjev (v Rusiji o tem veliko piše N. N. Starikova v posameznih poglavjih dela *Zgodovina književnosti Vzhodne Evrope po drugi svetovni vojni* (Horev 2001)) ter tudi moji¹ prispevki o raziskavi procesov v sodobni slovenski literaturi kažejo, da se je zadnja tri desetletja dogajal aktiven in ploden literarni razvoj. Na tem mestu bi še enkrat

¹ Tematici izgube (ozko)nacionalnega na primeru slovenske kratke pripovedne proze je bil deloma posvečen prispevek na enem predhodnih simpozijev *Obdobja* (Sozina 2006: 597–605), predvsem »literaturi eksistencialne izčrpanosti,« zato se temu na tem mestu ne bi na dolgo posvečala.

poudarili, da si lahko za razliko od drugih literatur držav centralne in jugovzhodne Evrope Slovenci privoščijo ta prehod na občečloveško raven, od družbene k intimni temi in jih pri tem ni strah, da ne bodo več Slovenci. Medtem ko se večina v dobi globalizacije krčevito oprijema svoje nacionalne identitete kot rešilnega jopiča, Slovenci ostajajo »nezlomljiv narod« tudi v kulturnem smislu, kar je velik dosežek sodobne slovenske literature. Ne glede na slovo od tradicije in nacionalnega je Slovenec vseeno prepričan v trdnost svojih korenin in čuti, da pripada kulturno močnemu narodu (Sozina 2006: 272, Javornik 2006).

Slovenska literatura skuša najti svoje poti v labirintu vprašanj, ki jih predlaga sodobna realnost, zato se obrača k notranjemu svetu človeških čustev in misli ter raziskuje »areno življenja« preko človeka k razumevanju bistva družbenih konfliktov. Zelo pogosto se dogaja, da pisateljsko delo ni samo umetniški ali estetski pojav, ampak tudi družbena ter psihološka raziskava, ki odkriva posebne poti in metode (V. Zupan, M. Rožanc idr.).

Bogatost v raznolikosti sodobne slovenske literature, pomembna vloga človeške osebnosti protagonista in avtorja, zahtevna idejno-estetska naloga, ki jo morajo opravljati liki živih in plastičnih protagonistov, v katerih je očiten zelo specifičen opazovalec, sodobni Slovenec s svojevrstno zgodovinsko, socialno in kulturno izkušnjo, ustvarjanje literarnih svetov, ki so bogatejši, večstranski in bolj protislovni od poenostavljenih shem, ki nam jih vsiljujejo politično angažirana medijska sredstva ... – vse navedeno in še več omogoča znanstvenikom, da raziskujejo ne samo procese razvoja leposlovja v Sloveniji, ampak tudi procese, ki so povezani z razvojem slovenske družbe v celoti.

Osrednjo sodobno slovensko literaturo sestavljajo dela z osebnostno strukturo, kjer je pozornost namenjena le eni glavni osebi in njeni zgodbi. Do zdaj se še povečuje težnja zoževanja perspektive do zasebne, privatne zgodbe, do edinstvenega človeškega »jaza«,

ki je pravzaprav cel svet. Očitna nesorazmerja med mislimi in čustvi človeka z ene strani ter njegovo dejanskostjo z druge strani sodobna slovenska literatura razkriva preko osebnosti protagonista in njegove usode. Ni redko, da se v umetniško obdelani obliki ponavlja življenjska izkušnja pisatelja (podrobneje o tem Sozina 2002).

Sodobna literatura ima najrazličnejša orodja za raziskovanje pojava človeka kot takega. Obstaja čedalje več novih načinov pisanja, razvijajo pa se precej izpopolnjene strategije pripovedovanja. Najbolj polifoničen med literarnimi vrstami je vsekakor romaneskni žanr. O tem v svojih delih zelo izrazito piše slovenska znanstvenica Alojzija Zupan Sosič, predvsem v monografiji *Zavetje zgodbe* (Zupan Sosič 2003, 2006; gl. tudi Sozina 2007a). Nedvoumno zanimanje za ta žanr ne bo usahnilo niti v bližnji prihodnosti (seveda ne samo v Sloveniji, ampak tudi v drugih evropskih literaturah). Najbrž zato, ker temelji na pripovedovani zgodbi, ki spremlja človeštvo od začetka duhovnega življenja. Jasno je, da je prav človeška sposobnost pripovedovati in poslušati zgodbe eden temeljnih kamnov civilizacije, preko katerega se prenašajo izkušnje, tradicija in modrost. Prav to predlaga literatura (ki je temelj tudi drugim verbalnim umetnostim in medijem, in sicer: gledališču, televiziji, radiu, internetu itn.). Med Dnevi slovanskega pismenstva in kulture v Moskvi je znanstveno javnost na to še enkrat spomnil ruski slavist, polonist dr. prof. Viktor A. Horev, vodja sekcije Slovanske književnosti: zgodovina in sodobnost na mednarodni znanstveni konferenci Slovanski svet: skupnost in raznovrstnost (25.–26. 5. 2010). Druga (za nas nedvoumna) misel, ki je večkrat zvenela na tem srečanju, je bila, da lahko literarno delo zelo pogosto štejemo za zgodovinsko sporočilo, saj lahko, tudi če v njem ni dokazanih dejstev, prenaša duh upodobljenega časa, miselno in idejno vzdušje sodobnosti. To je predvsem pomembno za dela, ki vsebujejo avtobiografske prvine.

Kot kaže slovenska literarna praksa, lahko spajanje leposlovja in avtobiografije, ki ga marsikdo šteje za paraliterarni žanr, daje izvrstne rezultate. Takšni so npr. izredni soneti Milana Jesiha, ki temeljijo na fragmentih osebnih spominov in doživljanjev (to opazi Boris A. Novak v svoji spremni besedi k novi dvojezični slovensko-ruski knjigi pesmi Milana Jesiha s prevodi, ki jih je pripravila ena najboljših sodobnih prevajalk iz slovenščine v ruščino Žanna V. Perkovska (Novak 2009: 109)). V prozi ne smemo pozabiti na večino del klasika literarne avtobiografije Lojzeta Kovačiča. Znano je, da je snov za svoje romane črpal skoraj izključno iz življenja, saj se mu je zdelo življenje večpomensko in bolj zanimivo od vsake izmišljotine. To ne drži samo za Kovačičeve romane, kjer je uprizorjanje podrejeno načelu zveste življenjske resnice (trilogija *Prišleki*, 1984–1985, *Otroške stvari*, 2003), ampak tudi za dela, ki so pravi oblikovni modernistični eksperimenti (npr. prva dva od *Petih fragmentov*, 1981). S svojim ustvarjanjem je Kovačič dokazal, da se čista avtobiografija, na prvi pogled prosti opis svojega vsakdanjega življenja lahko spreobrne iz paraliterarnega v pravo umetniško delo na najvišji ravni in istočasno ohrani vrednost zgodovinskega sporočila.

Povečano zanimanje za avtobiografsko ter avtopsihološko snov, pri čemer ni pomembno, ali je literarna uprizoritev dejansko istovetna realnemu življenju avtorja ali ni, izpričuje, da literatura našega časa doživlja »dobo odprtih mej« (Ginzburg 1979: 6).

Specifična rahločutnost do okolja, beg od vsakdanjosti, iskanje in zavedanje sebe v svetu dejanskosti ter svoje vnaprej določene poti, ki so značilni za sodobno slovensko literaturo, kažejo na posebno psihološko vsebino, nagnjenost k notranji napetosti. Psihologizem je za slovensko literaturo tradicionalen, hkrati pa se zaradi razvoja sodobne znanosti (posebej psihoanalize) in okrepljenega vpliva vzhodnih filozofij in nauk na Evropejce spreminja psihološka sestava slovenske literature.

Primerno je zapisati nekaj besed o novih razmerah, v katerih so se znašle slovanske literature po prehodu držav k tržnemu gospodarstvu. V celoti bi lahko v zvezi z njim ugotavljali realne izgube, obenem pa je literarna situacija v Sloveniji večplastna. Čeprav so knjige v slovenščini zelo drage in uporabnikov slovenskih literarnih proizvodov zaradi maloštevilnosti naroda ni veliko, Slovenci še vedno kupujejo in berejo knjige. To je prvo, kar vzbuja upanje za boljšo prihodnost slovenske literature. Drugo pa je to, da delujejo posebni državni programi, ki neposredno podpirajo pisatelje, financirajo knjižnice, omogočajo širjenje internetnih zalog, da napreduje delo literarnih fondov, ter ustanavljajo različne nagrade, ki ne samo ocenjujejo, ampak tudi promovirajo domačo literaturo. Pisanje ima v Sloveniji poseben status, družba ga sprejema in razume kot posebno misijo kazalnika družbenega stanja, raziskovalca razvoja posameznika in sveta, celo psihoanalitika (v primerjavi s prejšnjimi obdobji se je zelo zmanjšala vloga pisatelja kot učitelja), čeprav se je njegov ugled v primerjavi s preteklostjo zmanjšal.

V tem smislu sprememba gospodarskih razmer, ki vpliva na literarno situacijo v Sloveniji, še ni usodna. Bolj usodni se zdijo postopki, ki so povezani z integracijo slovenske nacionalne kulture v obnovljeni splošnoevropski vrednostni sistem. Slovenska literatura je bila od svojih začetkov vpisana v splošnoevropske kulturne, idejne ter miselne kontekste in tako nikdar ni bila izoliran sistem. Zato skoraj brez zamude sprejema vase novejšo dosežke splošnoliterarnega procesa, istočasno pa sama išče nove estetske načine, kar kaže na njeno posebno moč. Zdi se, da se je iz »mrtvega kota« vsakdanjosti in eksistencialne izčrpanosti spet začela vračati k moralno-etičnim vprašanjem, k iskanju novih ali obnovljenih duhovnih usmeritev.

Literatura

GINZBURG, Lidija J./ГИНЗБУРГ, Лидия Я. *О литературном герое*. Ленинград: Советский писатель.

- HOREV, Viktor A./ХОРЕВ, Виктор А. (ur.), 2001: *История литератур Восточной Европы после второй мировой войны: В 2-х тт.: Том второй. 1970–1980-е гг.* Москва: Индрик, ИСл РАН.
- JAVORNIK, Miha (ur.), 2006: *Literatura in globalizacija (k vprašanju identitete v kulturah centralne in jugovzhodne Evrope v času globalizacije)*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- LYOTARD, Jean-François, 1979: *La Condition Postmoderne: Rapport Sur Le Savoir*. Paris: Éditions de Minuit.
- NOVAK, Boris A./НОВАК, Борис А., 2009: *Портрет Милана Есиха, или Если бы Пьер Безухов писал сонеты ... Milan Jesih/Милан Есин: Стуху/Песми*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev.
- SOZINA, Julija A., 2002: *Avtor in glavna literarna oseba v slovenskem avtobiografskem romanu sedemdesetih in osemdesetih let 20. stoletja. Slavistična revija 50/2. 199–217.*
- SOZINA, Julija A., 2006: *Zakon želje ali sindrom manjvrednosti (k vprašanju o glavni osebi v sodobni slovenski kratki prozi)*. Irena Novak Popov (ur.): *Slovenska kratka pripovedna proza. Obdobja 23*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 597–605.
- SOZINA, Julija A./СОЗИНА, Юлия А., 2007a: *Alojzija Zupan Sosič: Zavetje zgodbe: sodobni slovenski roman ob koncu stoletja/A. ЗУПАН СОСИЧ: Прибежище историй: современный словенский роман конца века*. Славяноведение. 6. 115–120.
- SOZINA, Julija A./СОЗИНА, Юлия А., 2007b: *Творческая личность: созидатель или разрушитель культурных стереотипов? (на примере творчества словенского писателя Димитрия Рупела). Науки о культуре в новом тысячелетии: материалы I Международного colloquiuma молодых ученых*. Москва, Ярославль: Изд-во ЯГПУ. 69–73.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2003: *Zavetje zgodbe: sodobni slovenski roman ob koncu stoletja*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2006: *Robovi mreže, robovi jaza: sodobni slovenski roman*. Maribor: Litera.
- www.inslav.ru